

פרשת לך לך

שיעור זה מוקדש לעילוי נשמתה של אחותנו ודודתנו היקרה יהודית מאשה בת אליעזר וחיה ילין שנפטרה בט' במר-חשון תשנ"ה - משפחת ויינגרטן

הרב שמעון קליין

'הביטו אל אברהם אביכם'

לך לך מארצך

וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ וּמְמֹלַדְתְּךָ וּמִבְּיַת אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָרָאךָ (בראשית י"ב, א').

במילים אלו יוצא לדרכו המסע העברי הקדום של אברהם. "לך לך" אומר לו א-להים, ומורה לו להתנתק משלושת מעגלי חייו: מארצך - מן השיוך אל המרחב הגדול בו אתה נתון. ממולדתך - מהמשפחה במעגליה השונים, ועד בית אביך - המעגל הקרוב, המשפחה הגרעינית. ולאן ילך? א-להים ממשיך ומזמן אותו 'אל הארץ' - ארץ מסוימת, מיוחדת בה הידיעה, 'אשר אראך' - לא אומר לך כעת מהי, אבל כאשר תגיע - אראה לך אותה. כמו מושיט לו יד ואומר - 'בוא עמי' בסוג של שיתוף, ובהמשך אראך.

משלושה מעגלים 'נתלש' אברהם. בתמורה הוא מזומן - 'אל הארץ אשר אראך' - ארץ תחת ארץ. ומה בדבר השניים האחרים? בשלב הקרוב לא יהיה לאלו מענה. המקום בו יגור אינו מולדתו, ו'בית אב' איננו דבר הניתן להחלפה. שני אלו ייבנו מחדש בדורות הבאים.

מדוע להתנתק? מדוע לא יצא אברהם לדרך מתוך הקשר משפחתי וחיבור אל מעגלי החיים בהם צמח? בעיוננו לפרשת נח הערנו על תופעה פלאית המתקיימת בספר בראשית. במהלכה א-להים מדבר עם אדם אחד או עם משפחה אחת (איש ואישה), ולא עם שני אנשים במקביל¹. התנהלות זו היא פועל יוצא לעובדה שבתקופה קדומה זו העולם הוא אלילי, פרוד מתוכו, ועדיין לא נבנתה מערכת חיים שתאפשר ל'א-להים אחד' להופיע בה, להשרות שכינתו בתוכה². מאותה סיבה ממש נשלף אברהם מתוך מעגלי החיים בהם הוא נתון - ארץ, מולדת ובית אב, והוא נקרא להעמיד תשתית אחרת, מרחב גבוה, 'סטרילי'. לסלול דרך שתאפשר את הקריאה בשם ה' אחד, בעולם³.

¹ בפרק 'א-להים מדבר עם אדם אחד'.

² תופעה זו מתקיימת גם בתקופת האבות, מכיוון שגם הם עדיין לא נמלטו מן ההבעה הייחודית שהייתה לכל אחד מהם בעולם הרוח, ועדיין לא הועמדה מערכת חיים אחת שתכיל את כולם. מערכת שכזו יוצאת לדרך עם היווצרו של עם במהלך ספר שמות.

³ תהליך של היפרדות קיים גם בעמים אחרים, והוא מתחולל בתקופת דור הפלגה. ראה בעיוננו לפרשת נח בפרק 'יצב גבולות עמים'. תחת האחדות הגדולה שהופגנה בעיר, א-להים מתערב

ואעשך לגוי גדול

בארבע הבטחות מובטח אברהם (שם, ב'-ג'): הבטחה ראשונה היא פיזית: "ואעשך לגוי גדול" - בה א-להים מבטיחו להיות גוי גדול - במסה. מעגל זה ילווה בברכה - "ואברךך". הבטחה שנייה שייכת לתחום התודעה "ואגדלה שמך" - בדרך בה בני אדם יתייחסו אליך - אל שמך שיהיה גדול⁴. גם אל מעגל זה תתלווה הברכה - "והיה ברכה". הבטחה שלישית מתייחסת אל האנשים המברכים או מקללים, אותם יברך או יאור א-להים - "ואברךך מברכך ומקללך אאר". בניגוד למעגל השני, בו אנשים מתפעלים מאברהם ומגדלים את שמו, כעת הם מברכים, ובמעשה זה הם מתחברים לשפע הברכה הקיימת בו. בהתאמה - הקללה תדבק במי שיקלל אותך, בהתנתקו ממקור הברכה. באחרונה מורחב מעגל הברכה "ונברכוך כדל משפחת האדמה" - שכמו מאליו יקרה, ללא התערבות של א-להים. תיאורה של הברכה בבניין 'נפעל', מצביעה על התברכות טבעית מבפנים. הברכה תתפשט בכל מקום, עד אשר תיטמע אל עולמן של משפחות האדמה באשר הן. מותג של ברכה עומד לצאת לאוויר העולם.

כעת, זהו זמן להתבונן. נדמיין אדם שא-להים פונה ואומר לו - 'בוא עמי ונשנה את העולם', או - 'כל משפחות האדמה עשויות להתברך ממך'. לאן פנייה מסוג זה עשויה 'לקחת' אותן? מה עשוי להתחולל בתוך עולמו? דומה שפנייה שכזו משליכה על מערכת היחסים שלו עם א-להים ועם אנשים גם יחד. מול א-להים, עמדתו מעתה תהיה של קרבה וקשר, לצד הביטחון הרב במשקל דבריו לפני הא-להים⁵. נוכח בני

ומביא אליה רוח של פירוד היוצרת שפות שונות, מבדילה בין אנשים, עד שלבסוף הם נפוצים על פני כל הארץ, ומהם נוצרים עמים.

⁴ לימים ברכה דומה תתקיים בדוד המלך, המובטח גם הוא בשם גדול: "ועשתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ" (שמואל ב' ז', ט).

⁵ ביטוי מובהק לכך בסיפורה של סדום, בו יתייצב כנגד א-להים ויאמר: "חללה לך מעשתך כדבר הזה להמית צדיק עם רשע ויהיה כצדיק כרשע חללה לך השפט כל הארץ לא יעשה משפט" (בראשית י"ח, כ"ה).

בפסוק נוסף מתאר הכתוב את אברהם הלוקח את שרה, לוט והרכוש, ויוצא ללכת ארצה כנען:

וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת שָׂרִי אִשְׁתּוֹ וְאֵת לוֹט בֶּן אָחִיו וְאֵת כָּל רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ וְאֵת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אֶרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אֶרְצָה כְּנַעַן (שם, ה').

במבט ראשון פסוק זה כופל מידע שכבר תואר בפסוק הקודם לו: הליכת אברהם תוארה, וגם לוט כבר הצטרף אליו! קיימת גם סתירה בין תיאורו של לוט כמי שיוזם ומצטרף אל אברהם, לבין תיאורו של אברהם כמי שלוקחו.

התשובה נעוצה בפרספקטיבה בה נכתב כל אחד מן הפסוקים. הראשון מתכתב עם הקריאה הא-להית הגדולה לאברהם - 'לָךְ לָךְ מֵאֶרֶץ וּמִמְלֶכֶת וּמִבֵּית אָבִיךָ' התנתקות ממעגלי החיים שלו, תוך מכוונות אל ייעודו החדש. ביטוי לכך יהיה בהמשך הפסוק - 'וַנִּבְרָכְךָ בְּךָ לֵל מִשְׁפַּחַת הָאֲדָמָה', המצביע על טווח ארוך, אולי על אלפי שנים קדימה. צירופו של לוט בפסוק זה, כמוהו כעדות על הצטרפותו אל החזון. לצד זאת, פסוק נוסף הנצפה בפרספקטיבה קרובה ומוחשית, בו תיאור לסדר התארגנות המחנה. כאן מתואר לוט כחלק מן המשפחה, והוא משובץ לאחר שרה אשת אברהם.

דומה שכך יתפרש היחס שבין שני התיאורים: בהקשר המהותי, לוט יוזם את ההליכה ובוחר להצטרף אל המסע הגדול. בהקשר המעשי, המחנה שייך לאברהם, הוא הקובע את דרכי ההתנהלות ולוט הוא חלק מן המחנה. עובדה זו עשויה להשתנות מאוחר יותר.

בשלב הבאים יתואר מסע אברהם בארץ, ירידתו מצרימה, חזרתו ארצה ומסעותיו הנוספים בה. בתום אלו ישוב ויזכר לוט. בתוך - הכתוב שותק, וכמו מעיד על חוסר הדומיננטיות שהייתה לו בשלבים אלו.

הלוך ונסוע הנגבה

וַיַּעֲבֵר אַבְרָם בְּאֶרֶץ עַד מְקוֹם שְׂכָם עַד אֵלֹן מוֹרָה וְהַכְּנַעֲנִי אֵז בְּאֶרֶץ (שם, ו').

משפט זה פותח את תיאורי מסעות אברהם בארץ. פתיחה בלשון 'וַיַּעֲבֵר', מתארת אותו כמי שעובר ממקום למקום - כאילו הוא תייר. עמדה זו מוסברת בצלע השנייה של הפסוק 'וְהַכְּנַעֲנִי אֵז בְּאֶרֶץ' - יש בארץ דיירי קבע, אברהם מכיר ומכבד עובדה זו וממילא הוא עובר בה, לא משתקע⁸. 'עַד מְקוֹם שְׂכָם' - אברהם חונה בתחומה של העיר, בנקודת ציון הסמוכה לה - לא בתוכה.

וַיָּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזָרְעֶךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבְּן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנְּרָאָה אֵלָיו (שם, ז').

⁸ הקדמת המעבר בארץ לתיאור הכנעני היושב בה, מעמיד את תנועת הנודים לא כאלוץ מובהק - תוצאה לשיבת הכנענים בה, אלא גם כתנועת נפש פנימית, המתאימה כעת לאברהם.

אדם - המחשבה ש'כל האנושות עומדת ללכת בעקבותי' עשויה להעמיד אותו במקום אחר ביחס לעולם הסובב אותו. הכלה, יכולת שלא להיתפס לקטנות ואהבה עשויים לשכון בנפשו.

בשורות הבאות נתרגם תכונות אלו למיקום ולנוכחות במרחב. בשלושה מרחבים נתון אברהם בנקודת המוצא - בארץ-מולדת-ובית. שלושת אלו הם מעגלי שייכות, ומהם הוא נשלף - מזומן לעמדה חדשה. נוכח א-להים הוא מוזמן לסוג של חברותא, אל מרחב בו מתקיימת קרבה וסוג של שותפות ביניהם. לימים יכנו אותו יושבי חברון בשם 'נשיא א-להים' - סוג של נציג לא-להים, ובשל שיוך זה יחשבו שהוא אינו אמור לנחול בארץ⁶. גם נוכח בני אדם עמדתו עשויה להשתנות. שליפתו ממעגלי החיים הטבעיים מציבה אותו במקום אחר, גבוה ומכיל כאחד. דומה שהשם - 'אברם' אוצר בתוכו את עמדתו - אב (אבא) רם (גבוה). מעין אבא המוצב בעמדה גבוהה נוכח כלל בני האדם, צופה למרחוק, וכאילו היו כולם בניו. אב אינו אמור 'לשחק' במגרש אחד עם בניו, להתמודד כנגדם כשווה מול שווים. הפרספקטיבה הרחבה בה הוא נתון, כמו גם האחריות שלו כלפיהם - מציבות אותו בעמדה אחרת, גבוהה, כמי שצופה למרחוק, מכיל, וגם לוקח בחשבון מכלול עובדות, מעבר לנצפה מזווית עיניהם של בניו, הקרובה אל 'הכאן והעכשיו'.

דומה שבעמדה זו מונחים מפתחות לפשר התנהגותו של אברהם במצבים שונים⁷. בעיונו זה נתמקד במופע הראשון לאלו - במה שהתחולל בינו לבין לוט בן אחיו.

לוט מצטרף אל אברהם

וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו ה' וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן חָמֵשׁ שָׁנַיִם וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מִחָרָן (שם י"ב, ד').

(שם י"ב, ד')

בפסוק זה מיישם אברהם את הציווי. 'לָךְ לָךְ' אומר לו א-להים, והוא הולך. תיאורו של לוט כהולך בפסוק המתאר את הליכת אברהם, משווה להליכתו משמעות דומה - כמי שמבקש להצטרף אל הייעוד והחזון.

⁶ "שָׁמַעְנוּ אֲדָנִי נְשִׂיא אֱ-לֹהִים אֲתָה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחָר קִבְּרֵינוּ קֶבֶר אֶת מִתְּךָ" (בראשית כ"ג, ו') אומרים לו אנשי חברון, בניסיונם למנוע ממנו מלקנות אחוזת קבר. 'איש א-להים אתה' ואינך כמונו - 'עם הארץ', ממילא אינך אמור לנחול עמנו. מעין כהן שנחלתו היא ה', או - עולם הרוח. ככהן, בחר לך מקום, במבחר קברנו, וקבור בחלקנו את מתך.

⁷ בהקשר לעמדה זו ניתן לקרוא את מדרש החכמים: "ויגד לאברהם העברי ר' יהודה אומר כל העולם מעבר אחד והוא מעבר אחד" (בראשית רבה לך לך, מ"א).

טיבה של הקריאה כמו גם אל טיבו של המסע מאוחר יותר. שוב ושוב מתואר אברהם במהלך הפסוקים שבעקבות הקריאה, לוט לעומתו אינו מתואר. בתום תקופה הוא 'מתעורר לחיים', ולפתע מתברר שמשוה רחש מתחת לפני השטח במהלך התקופה:

וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר לוֹ
וְלוֹט עִמּוֹ הַנְּגִבָה (שם, א').

בניגוד למבנה בו סודר המחנה בתחילת הדרך (בפסוק ה'): אברהם הלוקח את שרה, את לוט ולבסוף את הרכוש, כעת מתוארים שני מעגלים: אברהם, אשתו וכל אשר לו; ובמעגל נוסף, אחר - מתואר לוט. אות לסדק ההולך ונוצר בתוך המחנה¹¹.

'ולא יכלו לשבת יחדיו'

וַאֲבָרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֵה בְּכֶסֶף וּבַזָּהָב... וְגַם לְלוֹט
הַהֶלֶךְ אֶת אַבְרָם הָיָה צָאן וּבָקָר וְאֶהֱלִים (שם, ג'-ה').

זה לעומת זה מתאר הכתוב את ריבוי הנכסים שהיו לאברהם, וכנגד - ללוט. לאברהם מקנה, וללוט צאן. פיזית - אין הבדל בין השניים, יחד עם זאת, הניסוח מצביע על מיקודים שונים. לאברהם 'מקנה' המגלם את הקניין, אליו מצטרפים הכסף והזהב - יכולת קניין ושליטה המתאימים לאדם שפניו אל הנדודים. ללוט לעומת זאת היו: "צאן וּבָקָר וְאֶהֱלִים". הצאן והבקר הם בעלי חיים, וזהו הנושא, לא עובדת קניינם. הכסף והזהב אינם נזכרים, ותחת זאת נזכרים האוהלים המסמלים ישיבה פיזית, לא נכסים גם לא שליטה. פני אברהם - אל הנדודים ואל ההון - שבראייה למרחוק עשוי לשמש אותו. לוט לעומתו מתמקד בחלקו בהווה¹².

וְלֹא נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לְשִׁבְתָּ יַחְדָּו כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רָב
וְלֹא יָכְלוּ לְשִׁבְתָּ יַחְדָּו (שם, ו').

עובדה מעניינת ומשמעותית היא ההבטחה הא-להית על ארץ כנען - לזרעו של אברהם, לא לאברהם בעצמו. עובדה זו קשורה לעמדתו כמי שעובר בארץ, ולתיאורו של הכנעני היושב בה. בשכם הוא בונה מזבח, אך מיד ממשיך במסעותיו:

וַיַּעֲתֵק מִשָּׁם הֶהָרָה מִקְדָּם לְבֵית אֵל וַיֵּט אֶהְלֵה בֵּית
אֵל מִיָּם וְהָעֵי מִקְדָּם וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' וַיִּקְרָא בְּשֵׁם
ה' (שם, ח').

בדומה לישיבתו בסמוך לשכם, גם כעת הוא מקים את אוהלו על הדרך - בין בית אל ובין העי, כמי שאינו מתמקם ומשייך את עצמו אל המקום⁹.

וַיִּסַּע אַבְרָם הַלֹּדֶז וַיִּנְסֹעַ הַנְּגִבָה" (שם, ט').

שוב הוא מתייצב בעמדת הנוודות, בעמדה של 'הלוך ונסוע'. מה יש בכל אלו?

בתחילת דברינו הערנו על העמדה הרוחנית אליה הוזמן אברהם - בתלישתו ממעגלי החיים הטבעיים אל עמדת האב - הגבוה והמורם. כעת ניתן להבחין באותות לכך. בניגוד לטבע הפשוט, על פיו אדם מכה שורשיו בארץ, משתקע ונקשר למקום מסוים, אברהם מתייצב נוכח הארץ - בכלליותה, עובר ממקום למקום, וגם יודע שהארץ תהיה לזרעו - לא לו. עובדה זו היא אינה חיסרון בעיניו. בהמשך יאמר לו אל-הלים "קום הַתְּהַלֵּךְ בְּאָרֶץ לְאֶרְפָּה וּלְרַחֲבָה כִּי לְךָ אֶתְנֶנָּה" (בראשית י"ג, ז') ובדרך מופשטת זו יירקם הקשר שלו אל הארץ שהובטחה לזרעו.

אמנם, בשלב מאוחר יותר הוא יתמקם - בחברון, ולאחר מכן בבאר שבע, לצד זאת, יחסו אל הארץ יישאר אבסטרקטי ורוחני - כארץ שהובטחה לדורות הבאים. מנגד, בתנועת הנפש הטבעית הוא ימשיך להתייחס אל חרן, כאל ארצו ומולדתו¹⁰.

איך מגיב לוט לנוודות זו? האם הבין מראש שזהו פשר החזון? התשובה לשאלה השנייה היא פשוטה - אברהם 'נקרא אל הדגל', לוט הצטרף אליו, ושניהם התוודעו אל

11 בפרספקטיבה רחבה יותר, זוהי כבר המתכונת השלישית בה מסודר המחנה. הצעד הראשון היה בהליכת תרח מאור כשדים ארצה כנען, הנעצרת בחרן. שם הניסוח הוא: "וַיִּקַּח תָּרַח אֶת אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת לוֹט בֶּן הָרָן בֶּן בְּנוֹ וְאֶת שְׂרַי כְּלָתוֹ אִשְׁתּוֹ אַבְרָם בְּנוֹ (בראשית י"א, ל"א), מעגל ראשון הוא של אברם בנו של תרח, מעגל שני לוט - נכדו (בן הרן אחי אברהם), ובמעגל שלישי מתוארת שרי כלתו. ההיגיון: תרח אביו של לוט הוא שהוביל את המחנה, והסדר המתבקש הוא אברהם, לוט ורק לבסוף שרה-כלתו של תרח. כאמור, ביציאת אברהם ארצה כנען נדחה לוט למקום שני - אחרי שרה, אך עדיין הוא מהווה חלק מן המחנה. כעת הוא נדחה למעגל שלישי, כמי שאינו מהווה כבר חלק אורגאני מן המחנה.

12 גם התיאור "אוהלים" בלשון רבים הוא קונקרטי, בניגוד לתיאור המקנה הכסף והזהב של אברהם שהוא בלשון יחיד - כמושג, לא כממשות.

⁹ בניגוד לשכם, בה בנה מזבח, כעת הוא כבר קורא בשם ה', בסוג של מעורבות ראשונית עם האנשים הנתונים במרחב.

¹⁰ כך בדבריו אל אבימלך, בתארו את הסיכום שהיה לו עם שרה: "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֶל-לֵהִים מִבַּיִת אֲבִי וְאָמַר לָהּ זֶה חֲסִדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֵל כָּל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבֹא שָׁמָּה אֲמַרִי לִי אָחִי הוּא" (בראשית כ', י"ג). את עזיבתו את חרן הוא מתאר במילים 'הטעייה מבית אבי', ובלשונו של הרשב"ם: "כאשר התעו אותי - הגלני ממקומי שנא' לך מֵאֶרֶץ, וזהו שכתב ארמי אובד אבי, משום שהוגלה משם". יחס דומה לחרן משתקף מדבריו לפני מותו אל עבדו, הנשלח לחרן להביא אישה ליצחק בנו: "ה' אֶל-לֵהִי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לָקַחְנִי מִבַּיִת אֲבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי וְאֲשֶׁר דָּבַר לִי וְאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לִי לֵאמֹר לְזָרְעֶךָ אֶתְּנֶנָּה אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשָׁלַח מִלְאָכֹוּ לְפָנֶיךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לְבְנִי מִשָּׁם (בראשית פרק כ"ד, ז'). חרן היא 'בית אבי ר'ארץ מולדת', ומנגד - 'הארץ הזאת'.

בתפר שבין ממלכת ישראל לבין ממלכת יהודה), והוא מציע לו את חלק הצפון (השמאל) או את חלק הדרום (הימין). הוא אברהם ייטול בעקבותיו את החלק הנותר.

ומהי בחירתו של לוט?

וַיֵּשֶׁב לֹט אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת כָּל כְּפַר הַיַּרְדֵּן כִּי כָּלָה מִשְׁקָה לִפְנֵי שַׁחַת ה' אֶת סֹדֶם וְאֶת עַמּוֹרָה כְּגֹן ה' כְּאָרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶכָּה צֶעֶר: וַיִּבְחַר לוֹ לֹט אֶת כָּל כְּפַר הַיַּרְדֵּן וַיֵּסֶע לֹט מִקְדָּם וַיִּפְרְדוּ אִישׁ מֵעַל אַחֵיו¹⁵

(שם י"ג, י"א).

עיניו של לוט נושאות אותו אל מקום שלישי, מקום שכולו משקה והוא דומה לארץ מצרים¹⁵. בלשון החכמים - "א"ר יוסי בר זימרא... ויסע לוט מקדם, הסיע עצמו מקדמונו של עולם, אמר אי אפשי לא באברם ולא באלוהו" (בראשית רבה פרשת לך לך פרשה מ"א)¹⁶. לוט הוזמן על ידי אברהם לחלוק עמו את הארץ, והוא בוחר בסדום ובבנותיה. בכך הוא עושה את הצעד אל מקומו שלו, אל דרך שהיא איננה דרכו של אברהם¹⁷.

בפרק הקרוב, נשרטט מעין סיכום למה שהתחולל בין לוט לבין אברהם, כבבואה לעמדה בה היה נתון אברהם. התרחשות זו עשויה לשמש כמבוא לפרקי אברהם, לזהות את העמדה הרוחנית בה נכח שוב ושוב.

¹⁵ לימים הפער שבין 'הארץ' לבין ארץ מצרים יתואר כך: "כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְּאָרֶץ מִצְרַיִם הוּא אֲשֶׁר יִצְאָתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרְעוּ אֶת זֵרְעֵךְ וְהִשְׁקִיתָ בְּרִגְלֶךָ כְּגֹן הַיַּרְק (דברים י"א, י'). זה לעומת זה יעמיד המקרא את גן הירק המצרי, בו זורעים, משקים ברגלים, ובו שפע של מים זמינים, כנגד: "הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אָרֶץ הָרִים וּבְקַעֲת לְמַטֵּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתָּה מֵיָם" (שם, י"א) - ארץ הרים ובקעות, או ארץ ההר בה חקלאות קשה. בראשון, המים מצויים תחת הרגלים, ובפעולה פשוטה ברגל מנתבים אותם ממקום למקום, ואילו בארץ אותה תרשו - "לְמַטֵּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתָּה מֵיָם". מים לא זמינים, וגם אין וודאות שהם אכן ירדו. הניסוח ביחס למצרים - "אֲשֶׁר יִצְאָתֶם מִשָּׁם" מצביע על קונספציה. הוצאתי אתכם ממקום בו המים היו מצויים לרגליכם, ואני מביא אתכם אל מקום שהחוקיות בו היא אחרת.

¹⁶ בפשוטו של מקרא - התיאור הוא של לוט העוזב את הארץ שהובטחה לאברהם, וציונה הוא במקום בו הוא נמצא כעת 'מקדם לבית אל' (שם, ג).

¹⁷ בפרשייה זו מתקיים תהליך טבעי, בו מוזמן לוט אל הייעוד הגדול של אברהם, והוא בוחר את בחירתו האחרת. לימים, יזהיר א-להים את משה שלא להתגרות בבני עמון, מכיוון שארצו ניתנה לו מא-להים: "וְקִרְבַּתְּ מוֹל בְּנֵי עַמּוֹן אֶל תִּצְרַם וְאֶל תִּתְגַּר בָּם כִּי לֹא אֶתֵּן מְאָרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן לְךָ יִרְשָׁה כִּי לְבָנֵי לֹט נִתְּתִיהָ יִרְשָׁה" (דברים ב', י"ט). הבחירה של לוט בספר בראשית, מתבררת לימים כגילוי לתוכניתו של א-להים לתיתה לו.

מתח קיים בין אברהם ללוט עוד לפני כניסת הרועים לתמונה. הארץ, מרחב הקיום במובנו הרחב, לא 'הרימה' אותם לעמדה מספיק גבוהה, בה יתעלו מעל הפערים או המחלוקות שביניהם - ויוכלו לשבת יחדיו¹³. הקשר המריבה - "כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רָב", יתפרש כביטוי ותוצאה לתיאור הראשון. כיוון שלא זכו לעילוי משותף, ממילא גם לא השתוו ביחס לחלק הראוי לכל אחד מהם.

וַיְהִי רִיב בֵּין רְעֵי מְקָנָה אֲבָרָם וּבֵין רְעֵי מְקָנָה לֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרָזִי אֲזִי שֵׁב בְּאָרֶץ (שם, ז)

רק בשלב שני נכנסים הרועים לתמונה. על מה הם רבים? לא מפורש, אך המשך הפסוק מייצר הקשר: הכנעני והפריזי אז יושב בארץ. הצצה לאחור מצביעה על תיאור דומה, קודם - ישיבת הכנענים בארץ הגורמת לאברהם לעבור בארץ ולא להשתקע בה (שם, ו'). כעת, נוכחות הכנענים נקשרת אל המריבה, ואך מתבקש הוא הפער בתפישת מעמדם - בין רועי מקנה אברהם לבין רועי מקנה לוט¹⁴.

אברהם אם כן מוביל את פירוק החבילה ובפיו כעת הצעה: "הֲלֹא כָּל הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הַפְּרָזִי נָא מֵעַלֵי אִם הַשְּׂמָאל וְאִימְנָה וְאִם הַיָּמִין וְאִשְׂמְאֵלָה" (שם י"ג, ט). במילים אלו הוא מציע ללוט היפרדות. לא בנחלה אחת נשב כי אם בשתיים. תחת כותרת זו הצעתו היא מפתיעה - לחלוק את הארץ ביניהם. האירוע מתחולל בין בית אל ובין העי (פסוק ג'). לימים -

¹³ ייחוס הנשיאה לארץ: הארץ ששניהם באו לנחול אותה, יש ביניהם פער לגבי התפיסה אותה, והיא כמכנה משותף שיכול היה להגביה אותם - לא הצליחה למלא את ייעודה ולשאת אותם למקום גבוה.

¹⁴ ציור מעין זה מתואר במדרש: "ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט. רבי ברכיה בשם רבי יהודה ב"ר סימון אמר: בהמתו של אברהם אבינו היתה יוצאה זמומה ובהמתו של לוט לא היתה יוצאה זמומה. היו אומרים להם רועי אברהם, הותר הגזל? היו אומרים להם רועי לוט כך אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם: לזרעך אתן את הארץ הזאת, ואברהם פרדה עקרה ואינו מוליד, למחר הוא מת ולוט בן אחיו יורשו ואין אכלין מדידהון אינון אכלין. אמר להם הקדוש ברוך הוא כך אמרתי לו: לזרעך נתתי. אימתי? לכשיעקרו שבעה עממים מתוכה, והכנעני והפריזי אז יושב בארץ, עד עכשיו מתבקש להם זכות בארץ (בראשית רבה (וילנא) לך לך, מ"א, ה').

שלוש טענות משתקפות מדברי הרועים במדרש: טענה ראשונה על עצם זכותו של לוט, כמי שהצטרף אל אברהם והוא בכלל ההבטחה - 'לזרעך אתן את הארץ הזאת'. בטענה שנייה - הם רואים את זכותו כעומדת למימוש מייד, על אף העובדה שכנענים יושבים כעת בארץ. טענה שלישית - חלקנו עומד להיות בלעד, שהרי לאברהם אין בן, ולאחר מותו לוט עשוי לרשת אותו. המוקד בתשובת הקב"ה אליהם נסוב סביב הטענה השנייה - 'כך אמרתי לו לזרעך נתתי, אימתי לכשיעקרו שבעה עממים מתוכה'. הארץ הובטחה לזרעו של אברהם, בעתיד, ובינתיים - 'והכנעני והפריזי אז יושב בארץ' - ועדיין יש להם זכות.

מה בין לוט לבין אברהם?

"לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר ארצך" אמר א-להים לאברהם. לוט שומע ומחליט להצטרף. חובר ומשתלב במסעו של אברהם. אברהם מגיע לארץ והנה אומר לו א-להים "לזרעך אתן את הארץ הזאת" (בראשית י"ג, ז). לזרעך - לא לך. מכאן ואילך הוא יסתובב בארץ, יעבור ממקום למקום, אך באופן אישי לא תהיה לו פיסת אדמה משלו להניח ראשו עליה. אברהם נענה להזמנה, עובר בארץ, בונה מזבחות וקורא בשם ה'. כל אלו ממחישים עד כמה האיש הזה אינו שרוי 'בכאן ובעכשיו'. עמדתו היא - הפרספקטיבה הרחבה, התפישה המופשטת, כמי שאינו ממש נוגע במציאות הפיזית והמוחשית.

ומה בדבר לוט? לא לאלו הוא פילל. לוט הצטרף, אך לאחר מסע ועוד מסע מתברר הפער הבלתי ניתן לגישור, בין שתי הדרכים.

ביטויים רבים הם לעמדה זו של אברהם. נמנה מעט מהם: אברהם יוצא לדרך כשהוא בן 75 שנה, עם פרספקטיבה של אדם בוגר, הראוי לכינוי 'אבא' ('אב רם' או 'אב המון גוים'); ללא חת הוא יוצא למלחמה בארבעה מלכים שזה עתה ניצחו חמישה מלכים במרחב הקרוב אליו, וגם הטילו מורא גדול סביבם. ניצחון זה מביא את מלך סדום לצאת לקראתו ולומר לו " ... ברוך אברהם לאל עליון קנה שמים וארץ: וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך ויתן לו מעשר מכל" (בראשית י"ד, י"ט-כ); יכולת ההכלה של אברהם כמעט ואינה יודעת גבולות, וביטוייה המובהק הוא במאבקו להגנתה של סדום, הרחוקה כל כך מדרכו שלו; קודם דברי שרה אליו, ואישורם על ידי א-להים, ישמעאל נתפש בעיניו כממשיך דרכו כפי שיצחק הוא ממשיכו. שרה רואה את המציאות נכוחה, ואילו אברהם משקיף עליה מלמעלה, מרחוק. עוד ועוד פרשיות הן, בהן משתקפת הפרספקטיבה בה התייצב איש רם ונישא זה. דומה שגם הנביא ישעיהו זיהה אותה בקריאתו הבאה: "הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם כי אחד קראתיו ואברהם ואברהו" (ישעיהו נ"א, ב').

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב שמעון קליין, תשע"ה
עורך: חננאל רוס

בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
האתר בעברית: <http://www.vbm.etzion.org.il>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il
לביטול רישום לשיעור:
<http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php>
